

DOI: 10.17234/SRAZ.66.17

UDK: 811.163.42'282.4'373.45:811.135.1

UDK: 323.15(498=163.42)

Professional paper

Primit la 29 iunie 2020

Acceptat pentru publicare la 18 octombrie 2021

Interferențe lingvistice româno-croate în graiurile minorității croate din România

Maria Lațchici
Universitatea din București
marialatchici@yahoo.com

Influența îndelungată a limbii române asupra graiurilor croaților carașoveni, datorată coexistenței cu populația majoritară vorbitoare de limba română, a dus la interferențe lingvistice reflectate în toate compartimentele acestor graiuri. Lexicul reflectă cel mai bine influența limbii române, iar realitățile sociolingvistice din ultimele trei decenii au dus la modificări substanțiale ale graiurilor acestei minorități confruntată cu o scădere drastică de populație.

Cuvinte cheie: interferențe, împrumuturi, graiuri, croați carașoveni, influențe lexicale

1. Cercetătorii raporturilor slavo - române

În contextul multiplelor raporturi cu slavii, extrem de importante pentru limba și cultura română și care în decursul timpului au fost în centrul atenției lingviștilor și oamenilor de cultură români și străini precum Franz Miklosich, Djuro Daničić, Konstantin Jireček, Tomo Maretić, Henrik Barić, Aleksandar Belić, Gustav Weigand, Benjo Conev, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Ovid Densusianu, I.A.Candrea, Sextil Pușcariu, Theodor Capidan, Alexandru Rosetti, Emil Petrovici, Petar Skok, se înscriu și raporturile dintre minoritatea croată în România și populația majoritară, română, raporturi care au influențat și continuă să influențeze graiurile acestei minorități. În a doua jumătate a secolului XX graiurile și istoria acestei minorități au constituit temă de cercetare pentru Emil Petrovici, Mirko Jivcović, Mihai N. Radan, Castilia Manea Grgin, Sanja Vuljić, Ivana Olujić ș.a.

2. Contextul sociolingvistic

Urmare a coexistenței seculare și predominanței limbii române ca limbă oficială, graiurile croaților carașoveni, s-au aflat și se află sub influența constantă a limbii române, reflectată în toate compartimentele lingvistice și influențând activ structura acestor graiuri. Pe lângă influența oglindită în sistemul de

accentuare și morfologie, lexicul a suferit cele mai multe transformări. Acestea se datorează și contextului social din a doua jumătate a secolului XX, mai exact ultimul deceniu al secolului XX și primele două decenii ale secolului XXI. Un punct de cotitură l-a reprezentat *Revoluția din 1989* care aduce noi realități pentru această minoritate (până la aceea dată destul de ermetică din punct de vedere sociolingvistic) în special după 1994, când tot mai mulți carașoveni croați vin în contact cu limba croată contemporană prin intermediul manualelor școlare din Croația (populația școlară), prin intermediul studenților plecați la studii la Universitatea din Zagreb, prin presa religioasă croată dar și prin intermediul populației (preponderent masculine) plecate temporar la muncă în Croația. Grație acestui contact direct lexicul graiurilor acestei minorități recepționează numeroase elemente croate, benefice, ținând cont de îndelungata și constanta influență a limbii române, care completează numeroasele lacune lexicale din graiuri (până atunci suplinite de împrumuturi din limba română cu adaptări fonologice și morfologice ne semnificative). Contactul direct cu limba croată (care a durat aproximativ 10 – 15 ani) a dus la o *renaștere lingvistică* a acestor graiuri, acompaniată și de o renaștere în plan școlar datorită revenirii de la studii a primilor profesori de limba și literatura croată formați la Zagreb, care împreună cu manualele școlare croate și cu operele literare aduse din Croația conferă un suflu nou educației în limba maternă. Personalul didactic care a predat limba maternă croată a fost de asemenea instruit în fiecare an la seminariile de limbă, cultură și civilizație croată organizate de forurile competente din Croația, toate acestea contribuind la îmbunătățirea actului didactic cu predare în limba maternă.

Raportat la aceste aspecte sociolingvistice, perioada care cuprinde sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI poate fi împărțită în trei etape. Prima etapă cuprinde perioada de la *Revoluția din 1989* și până la sfârșitul secolului XX și începutul sec. XXI (1989-2007), când majoritatea celor care plecați se îndreptau spre Croația, fie la studii, fie la muncă; a doua etapă de la aderarea României la UE (2007)¹ și până în 2015, când majoritatea celor care se aflau în Croația migrează către Austria și Germania, și ultima etapă din anul 2015 și până în prezent. După cum se observă, perioada de *renaștere* a graiurilor, a educației în limba maternă a durat aproximativ 15 ani și este legată de Croația, a doua perioadă, începând cu intrarea României în UE este caracterizată de o relativă acalmie pe plan lingvistic, și o a treia perioadă (începând din anul 2015 și până în prezent) caracterizată de depopularea drastică a satelor croate, de închiderea unor școli datorită numărului redus de elevi, fenomene care inevitabil au dus și la modificări pe plan lingvistic în sensul pătrunderii și de cuvinte și expresii germane datorate contactului des

¹ Considerăm anul 2007 ca fiind important deoarece atunci România devine stat membru al Uniunii Europene și începând cu acest an membrii acestei minorități, asemenea celorlalți cetățeni români, părăsesc satele natale și se stabilesc în alte state europene, preponderent în Austria și Germania. Același fenomen se întâmplă și cu majoritatea celor aflați până atunci în Croația. Procesul pare aproape finalizat la sfârșitul anului 2020, observându-se clar în evidențele parohiale numărul de nașteri extrem de redus în aceste sate.

cu limba germană, dar și de o mai mare afluență de cuvinte și expresii românești, într-un cuvânt, o periclitare a tabloului lingvistic autohton.

3. Interferențele lingvistice româno-croate reflectate în modificări pe plan lexical

Dintre toate compartimentele graiurilor, așa cum menționa și M. N. Radan (1997:122), lexicul înregistrează cele mai multe împrumuturi din limba română care pot fi explicate prin contactul îndelungat cu populația vorbitoare de limba română, prin izolarea acestor graiuri și prin bilingvism, iar procesul împrumutării elementelor lexicale românești datează încă din prima fază a contactului dintre carașovenii croați și români, proces care continuă și astăzi. Lucrarea de față se axează doar pe împrumuturile în plan lexical, din și prin limba română.

Totuși, deși influența limbii române a fost constantă ea diferă ca intensitate. Astfel, cele mai multe împrumuturi din limba română au fost făcute în a doua jumătate a secolului al XX-lea, acest fenomen datorându-se schimbărilor economice și sociale survenite la acea perioadă. Numărul mare de împrumuturi din domeniul administrativ, economic și social poate fi explicat prin faptul că majoritatea populației masculine muncea la uzinele din Reșița iar cursurile școlare se desfășurau în limba română. Pentru a ilustra acest fenomen, redăm în continuare exemple de împrumuturi din domeniile menționate:

1. Împrumuturi din domeniul administrativ:

Akte (ro. acte): *Tréba da odnešem akte kod sfáta.*

Amenda (ro. amendă): *Kuž dáva amédu kad si ne očistiš reku prid dómam.*

Angažare, angajat (ro. angajare, angajat): *Sám se angažíral u fabriki. Sví angažáti dobiváju bónove.*

Ažutór (ro. ajutor): *Se dáva ažutór za drva ovú gódinu.*

Bon (ro. bon): *Na póslu ním daváju i bónove za rúčak.*

Čěrerere (ro. cerere): *Kud bi da dobíješ nóvci za drva moraš napisáti jěno čěrerere.*

Dosár (ro. dosar): *Sam nabil dosár za pénziju.*

Tradúčeri (ro. traduceri): *Tréba da legalizíraš tradúčeri od akte, inako ne lá da ti prímnu u Austriji.*

Notár (ro. notar): *Sve akte se nóse kod notára.*

Pénzija (ro. pensie): *Imam málu pénziju, ne móš kupíti ništa za nju.*

Šedínca (ro. ședință): *Učěra je bila šedínca s konsilijěri kod sfáta.*

Tradúčirati (ro. a traduce): *Treba da si tradúčiraš sve akte kad bi da ideš u Austriju.*

Tribunal (ro. tribunal): *Sam išál kod tribunála.*

Venjít (ro. venit): *Kod nemaš venjít vėlik, móžeš nabísti čěrerere za ažutór za drva.*

Veteránje (ro. veterani): *Daváju ažutór i pénziju veteránjam. Běrem tolíko.*

Subvėncija (ro. subvenție): *Uniúnja Europ'ána dáva subvėncije za máru vėliku kad ímaš.*

Štampíla (ro. ștampila): *Jesú li ti metnúli štampílu na akte?*

Exemplele pot continua aici fiind menționate cele mai des întâlnite, în special la generația de vârstă a treia. Vorbitorii de vârstă mijlocie, deci cei care și-au

petrecut ani buni în Croația folosesc în paralel cuvinte preluate din limba croată, de exemplu *prijevodi* în loc de *traduceri*, *primanja* în loc de *veșjit*, *mirovina* în loc de *pensija*, *novine* în loc de *ziari*, *pómoť* pentru *ajutor*, *roštilj* în loc de *grătar*, *vtić* în loc de *gradiniță*, *šminka* în loc de *machieaj* ș.a.

2. Împrumuturi din domeniul politic.

Parlamentárac (ro. parlamentar): *Jestě li čúli što govóre ľživci od parlamentárci?*

Deputát (ro. deputat): *Naši deputati u Parlaměntu bi siděli tamo dok su živi.*

Votáre (ro. votare): *Jestě li išli na votáre? Kogá láte da votírate?*

c) Împrumuturi din domeniul economic și gospodăresc, din viața de zi cu zi:

Aragáz (ro. aragaz): *Smo si kupíli nov aragáz.*

Bank (ro. banc): *Milja mi je povědál čel đbn bńnkove.*

Bek (ro. bec): *Sam meťnúla nov bek, světli máľko bólje.*

Bilét (ro. bilet) : *Smo dobíli od veteránje biléti gratuitáni.*

Brikéta (ro. brichetă): *Sam si kupíl brikétu niměčku za roděni đbn.*

Bukataríja (ro. bucătărie): *Smo pogodíli bukataríju novu.*

Buletín (ro. buletin): *Děvka íma 14 godine i si je napravíla buletín.*

Kofetarija (ro. cofetărie): *Kbd smo bili mali, máma ni vodíla u kofetariju.*

Pašapórt (ro. pașaport): *Aku feš íti u Aústriju, napraví si nov pašapórt.*

Pórcija (ro. porție): *Za peť léja dobíješ dóbru pórciju kramípri pečěni.*

Próst, próstija (ro. prost, prostie): *Pa strašný je próst, govóri mlógo próstíje.*

Traktór (ro. tractor): *Je óral s traktóram. Nítko víše ne óre s volóvi.*

Trén (ro. tren): *Lámo d'ídemo u Rádnu s trénam.*

Valúta (ro. valută): *Sbd kbd némaš valútu ne moš činíti níšta.*

Vágon (ro. vagon): *Trén za Timišvár íma mlógo vagóni.*

3. Împrumuturi din domeniul vestimentației

Cóle (ro. țoale): *Ová si je kupíla mlógo cóle za kirváj.*

Bracára (ro. brățară): *Íma dvě bracáre od skúvog kámena na rúki.*

Kostúm (ro. costum): *Su íšli u Timišvár da si kúpe kostúmi za svádbu.*

Kolijěr (ro. colier): *Je dobíla kolijěr zlátan od múža.*

Róklja (ro. rochie): *Mártina děvka íma róklju nóvu.*

Pantófe (ro. pantofi) – *Ivan íma nóve pantófe, od kóže.*

Póle (ro. poale): *Íma nóve póle, načúrane.*

Candále (ro. sandale): *Od óvog léta sam si kupíla jako lépe candále.*

Šorc (ro. șort): *Íma lép šorc na njój.*

Exemplele sunt și devin tot mai numeroase deoarece apar tot mai multe împrumuturi care țin pasul cu noutățile din lumea tehnicii, a mass mediei și a altor domenii. De exemplu:

Jesí li viděla niřěska Ivánovu novu tablétu? (ro. Ai văzut aseară că Ivan are o tabletă nouă?);

Omak ju postíral na facebook (ro. Imediat a postat pe facebook);

Kad níki íma něšto novo ómak postíra i svi mu davájú ľájkove. (ro. Când cineva are ceva nou imediat postează și toți îi dau like-uri.)

Exemplele menționate constituie o foarte mică parte a celor folosite de vorbitorii acestor graiuri și se poate observa că cele mai numeroase împrumuturi le constituie substantivele, urmate de adjective, verbe, adverbe și interjecții, această clasificare fiind întocmită după modelul celei efectuate de D. Gămulescu (1983: 216-233).

Astfel, la substantive avem împrumuturi referitoare la: a) mediul înconjurător: *cârîna, kúlma, čoka, kurfa*; b) regnul vegetal: *gogošári, muškáteri, trandafiri, vînete*; c) regnul uman: cuvinte care definesc raporturile de rudenie: *kumnáta, kumnát, sókra, sókrul, verišóra*; cuvinte care denumesc obiecte de uz personal: *kréma, sapún, špraj, parfin, rúž, lák*; cuvinte care denumesc unelte din agricultură: *fúrkonj, kombájna, remórka, traktór*; meserii: *krojítór, frizér, edukátora, električán, lakatúš, profěsor, mekánik, meserijáš*, cuvinte referitoare la hrană: *angecáta, pržítúre, muratúre*; cuvinte din domeniul gospodăresc: *aragáz, bukatarija, bék, fotografije, káblu, lámpa, mobila, priza, prelundžítór, televizór, rádiija, váza, bibelóu, servíc (za kafu, za jelo), púnga, plása, tablóu*.

Împrumuturi numeroase găsim la adjective, mai ales când este vorba de particularități psihice: *maréc* (ro. măreț), *nervósan* (ro. nervos), *njebún* (ro. nebun), *próst* (ro. prost), *těmpítan* (ro. tîmpit), *sklerozátan* (ro. sclerozat), *zgbřčítan* (ro. zgârcit), particularități fizice: *blónd* (ro. blond), *krěcav* (ro. creț), *krakanátan* (ro. crăcănat), *roškátan* (ro. roșcat), *šfóp* (ro. șchiop) sau starea materială: *prapad'ítan* (ro. prăpădit), *sarantók* (ro. sărăntoc). Și la verbe există numeroase împrumuturi iar tendința este de a prelua cât mai multe verbe: *angažirati* (ro. a angaja), *lustrujítati* (ro. a lustrui), *gletóvati* (ro. a gletui), *kopírati* (ro. a copia), *korektírati* (ro. a corecta), *šancúvati* (ro. a face șanțuri) ș.a. Ceva mai puține găsim la adverbe, de exemplu: *iš –koló* (ro. ici-colo) sau interjecții: *hajs* (ro. hăis).

În privința adaptării fonetice, vocalele românești *a, e, i, o, u* și *ă, î* sunt redade prin următoarele vocale: *a, ă* – *a: amendă – aměnda, vrăjitoare – vržítóra*; *e, e, a* – *cheie – keja* (top.), *culme – kúlma*; *i, i* – *liliac – ljljak*; *u, u* – *urmă – úrma*. Consonantele sunt redade ca atare, dar și există și posibilitatea înmuierii lui *t, l*, ca de exemplu: *fánka s nóvci* (ro. teanc de bani), *ljěže* (ro. lege) ș.a. Persoanele de vîrsta a treia au tendința de a înmuia toate consoanele, fenomen care poate fi pus pe seama influenței graiului bănățean. În ceea ce privește adaptarea semantică, cuvintele împrumutate și-au păstrat sensul sau au un sens apropiat. Printre rarele excepții se numără *kopilaš* care are sensul de *copil din flori*: *Kod je bila mláda je učinila kopiláša s jeńém od ókne*.

Așa cum s-a menționat, exemplele menționate reprezintă o foarte mică parte din numărul mare de împrumuturi din limba română, majoritatea intrate în aceste graiuri în a doua jumătate a secolului XX, însă, datorită noilor realități politice și economice din România care au dus la plecarea (temporară) a unui număr semnificativ de membrii ai acestei comunități în Croația, s-a înregistrat și intrarea unui număr semnificativ de cuvinte și expresii din limba croată contemporană generând un fenomen pozitiv² de ameliorare a tabloului lingvistic, în sensul

² Acest fenomen considerat de noi pozitiv a durat, cu aproximație, până în 2007. De atunci se înregistrează o stagnare a împrumuturilor din limba croată contemporană datorat evenimentelor deja menționate.

diminuării împrumuturilor din limba română. Începând cu intrarea României în UE, majoritatea celor care timp de 10-15 ani au trăit și au muncit în Croația, migrează către alte țări europene, preponderent în Austria și Germania. Astfel, plecarea masivă a forței de muncă, a familiilor tinere, depopularea localităților, scăderea drastică a numărului de elevi, închiderea unor școli primare (la Carașova, Rafnic și Vodnic) au dus la o accelerare a împrumuturilor din limba română.

4. Influența limbii române după anul 2007

După anul 2007, se poate vorbi de două perioade, prima între 2007-2015, și cea de-a doua între 2015 și până în prezent, când procesul depopulării și mutării masive în alte state, cu precădere în Austria, pare ajuns la final. Deși programa școlară prevede patru ore de limbă maternă, la școală elevii vorbesc preponderent în limba română, chiar și în pauze, iar orele și cursurile suplimentare de limbă croată nu pot suplini comunicarea efectivă în graiul local. Acestor fenomene li se adaugă, evident, influența mass media, în special a rețelelor de socializare care pot constitui o temă de cercetare aparte din punct de vedere lingvistic al acestor graiuri. Pentru a ilustra prezența limbii române în vorbirea curentă la tinerii acestei minorități redăm câteva exemple de expresii obișnuite (adunate de noi în școlile din Lupac și Rafnic, după 2017):

Što si postirala sidbín na instagramu? (ro. Ce ai postat azi pe instagram?); *Imamo s vámi kroatu?* (ro. Avem cu dvs. croată?); *Ma laši, ne enerviraj me više s nótam!* *Profesóra je jako enervántna!* (ro. Mă lași, nu mă mai enerva cu notele! Profesoara este foarte enervantă!); *Me ne interesira škula! Niti profesori, niti egzámeni.* (ro. Nu mă interesează școala! Nici profesorii, nici examenele); *Jelko, vezi če matemátika je komplikátana?* (ro. Jelka, vezi că matematica este complicată?); *Smo naučili jedan nov kvntek* (ro.: Am învățat un cântec nou). Observăm *cântec* în loc de cuvântul autohton *popěvka*.

Na ori od romóne smo analizírali substantivi. (ro. La orele de română am analizat substantive); *Treba da se pregařítam dóbri za egzámeni* (ro. Trebuie să mă pregătesc bine pentru examene). Acest fenomen indică faptul că limba maternă pierde teren în fața limbii române într-un mod alarmant, elevii recurgând adesea la propoziții sau fraze întregale în limba română.

5. Concluzii

Interferențele lingvistice româno-croate datorate conviețuirii populației croate carașovene cu populația majoritară vorbitoare de limba română au dus la numeroase împrumuturi din limba română în decursul timpului. Totuși, datorită schimbărilor pe plan politic și economic după *Revoluția din 1989*, s-a observat o influență accentuată a limbii croate contemporane, în sensul contribuției la îmbogățirea și conservarea fondului arhaic, marcând o adevărată *renaștere* a acestor graiurilor. După anul 2007, migrarea masivă către Austria și Germania, depopularea localităților, închiderea unor școli, au dus la o accelerare

a împrumuturilor din limba română în defavoarea fondului arhaic al graiurilor, accelerare care modifică în ritm alert tabloul lingvistic arhaic.

Bibliografie:

- Gămulescu, Dorin, *Influențe românești în limbile slave de sud*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Petrovici, Emil, *Graiul carașovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, București, Imprimeria națională, 1935
- Radan, M. N., „Interferențe româno-sârbo-croate oglindite în graiurile carașovene”, în *Probleme de filologie slavă*, (Studii, articole, prelegeri), vol. V, Timișoara, 1997.
- Radan, M. N., *Graiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia*, Uniunea Sârbilor din România, Anthropos, Timișoara, 2000.

Rumunjsko-hrvatske jezične interferencije u govorima hrvatske manjine u Rumunjskoj

Stoljetni suživot s rumunjskim stanovništvom unio je znatne promjene u govore hrvatske manjine u Rumunjskoj, vidljive pogotovo u leksiku. Iako je devedesetih godina XX. stoljeća pozitivan utjecaj hrvatskog jezika doveo do *preporoda* karaševskohrvatskih ogovora, utjecaj je većinskog rumunjskog nakon ulaska Rumunjske u EU znatno ojačao. Migracija stanovništva, zatvaranje škola, utjecaj medija vode do gubitka arhaičnih elemenata nepovoljno mijenjajući jezičnu sliku govora stare hrvatske manjine.

Ključne riječi: karaševski Hrvati, utjecaj, suživot, rumunjski jezik, posuđenice

